
Теорія політики

УДК 316.75+34

Шматко І. В.*Аспірант Інституту всесвітньої історії НАН України***ЕВОЛЮЦІЯ МАРКСИСТСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ
ІДЕОЛОГІЇ: ВІД ІДЕЇ ДО РЕАЛЬНОСТІ**

Статтю присвячено розвитку концепції ідеології в наукових працях Карла Маркса та Фрідріха Енгельса. В дискурсі сучасної політології проаналізовано теоретичні постулати дослідників в аргументації ідеології — від ранньої творчості (домінанта ідей) до пізнього марксизму (домінанта об'єктивної реальності).

Ключові слова: *ідеологія, ідея, марксистська критика, суспільна свідомість, ідеологічні форми, виробничі відносини, виробничі сили.*

Ідеологія — операційний термін, використовуваний у політології та соціальному аналізі, спочатку не мав наукового змісту. Ще в середині XVIII ст. поняття «ідеологія» не могло вважатися категорією, яка могла б допомогти суспільству краще зрозуміти принципи свого функціонування.

Так, відомо, що термін «ідеологія» вводить у вжиток філософ та політик Дестют де Трасі в 1796 році. Під останнім він мав на увазі науку про ідеї. Згодом слово набуває негативної конотації. Зокрема, Наполеон під час політичного конфлікту з «ідеологами» вживає його для висміювання людей, які займаються, на його думку, непотрібними та пустими справами. Термін з'являється знову та переозначається в «Німецькій ідеології» Карла Маркса та Фрідріха Енгельса, після чого починає вживатися з аналітичною та науковою метою [5].

У сучасній науці найбільш поширена дефініція поняття «ідеологія» спирається на його конкретну семантику: ідеологію часто визначають як певні політичні погляди. У відповідності до цього, ідеології поділяють на: лібералізм, соціалізм, фашизм, анархізм та ін. Відповідно, «ідеологія» — це система концептуально оформлених уявлень та ідей,

яка виражає інтереси, світогляд та ідеали різних суб'єктів політики — класів, націй, суспільства, політичних партій, суспільних рухів — і виступає формою санкціонування чи існуючого в суспільстві панування і влади (консервативні ідеології), чи радикальної їх зміни (ідеології «лівих» та «правих» рухів)» [13].

Аналогією до такого підходу є і позиція Карла Мангайма, який виділяє «часткове» та «тотальне» значення поняття «ідеологія»: «Про поняття часткової ідеології ми говоримо в тих випадках, коли це слово має означати, що ми не віримо певним «ідеям» та «уявленням» опонента, або вважаємо їх більш чи менш свідомим викривленням дійсних фактів... » [9, с. 56–57]. Соціолог зазначає, що таке поняття ідеології очевидно колись зливалось з поняттям неправди.

Утім, наведене визначення ідеології не є функціональним для нашого аналізу. Більш точно, як на наш погляд, аналізувати ідеологію в більш широкому, «тотальному» значенні цього поняття. «Його [тобто, часткового визначення ідеології — І. Ш.] частковий характер одразу впадає в око, якщо протиставити йому поняття радикальної тотальної ідеології. Можна говорити про ідеологію епохи чи конкретної історичної та соціальної групи (наприклад, класу), маючи на увазі своєрідність та характер всієї структури свідомості цієї епохи чи цих груп» [9, с. 56–57].

Відтак, на дослідницьку увагу заслуговують передусім марксистський підхід до аналізу ідеології (насамперед ідеї самого Карла Маркса, а також представників марксистської традиції — Антоніо Грамші, Дьєрдя Лукача та Луї Альтюсера), а також концепція соціолога Карла Мангайма, актуалізовані в сучасній науці теорії інтеракційних ритуалів, насамперед Еміля Дюркгейма, Ервіна Гоффмана та Ренделла Коллінза, концепт «епістемі» Мішеля Фуко та «парадигма» Томаса Куна в їх зв'язку з поняттям ідеології. Окремого обґрунтування потребує поняття «ідеологія» в дискурс-аналізі.

«До критики гегелівської філософії права» є першим важливим текстом, якщо йдеться про розгляд концепції ідеології в Карла Маркса. Названа праця не була опублікований за життя Карла Маркса (написана Карлом Марксом у 25 років та видана повністю лише 1927 року). В той же час, передмова німецького дослідника до цього тексту побачила світ окремою працею 1844 року як «Додаток до критики гегелівської «Філософії права» — Вступ» [1; 14, с. 30]. Як стверджує Шломо Авінер (Shlomo Avineri), це робота, в якій вже є елементи Марксової більш пізньої соціальної філософії [1].

Передмова до «Критики» розпочинається знаменитим висловом: «Для Німеччини критика релігії, по суті, завершена, а критика релігії є передумовою будь-якої іншої критики». Зауважимо, в даному випадку Карл Маркс покликається на Людвіга Фейєрбаха. Дослідник вважає, що критика релігії після Л. Фейєрбаха останнього вичерпана і саме це може стати основою для «будь-якої іншої критики», а передсім критики політики, держави та права.

Ранній Карл Маркс приймає модель критики Л. Фейєрбаха. Для нього ідеологія стає «перевернутою свідомістю», в якій реальним суб'єктом визнається не людина, а релігія, держава та право. Проблема полягає в тому, щоб перевернути цю свідомість назад, а отже — визнати, що саме людина породжує державу, релігію та право, а не навпаки. «Людина, яка шукала у фантастичній дійсності неба певну надлюдську істоту, а знайшла лише відображення самої себе», — каже Карл Маркс, — «більше не буде бажати знаходити лише видимість самої себе» [10, с. 414].

Отже, перевертання, на думку вченого, відбувається за рахунок перенесення рис самої людини на трансцендентний світ божеств. «Надлюдська істота» — це лише відображення самої людини, а «фантастична дійсність неба», таким чином, відображення людського суспільства. Згодом ми побачимо, як схожі ідеї соціологічною метамовою буде стверджувати Еміль Дюркгейм: «Відтак, не можна казати, що релігія не знає реального суспільства й абстрагується від нього, вона його образ, що відображає всі його сторони, навіть найвульгарніші й найвідрапливіші [7, с. 392].

Карл Маркс розгортає доведення запропонованої тези і твердить: «Ця держава, це суспільство породжують релігію, що є оберненою свідомістю світу, оскільки самі вони є оберненим світом» [10, с. 414]. Філософ розповсюджує критику релігії також і на «секулярні інституції» [10, с. 415], вважаючи, що можна застосувати інструментарій Л. Фейєрбаха до критики існуючого суспільства. Критика релігії, таким чином, стає прообразом критики будь-якої ідеології. Джеймс Робінсон так описує основний задум Карла Маркса в його «Критиці гегелівської філософії права»: «Окрім того, люди у структурі громадянського суспільства є єдиною базою для держави, вони дозволяють їй верховенство почасти тому, що не розуміють витоків влади. Спекулятивна філософія сподівається переконати їх в тому, що влада спускається від держави до людей, що суспільство є породженням... Ідеї, інструментами якої і

виступають люди. В такий спосіб філософія не тільки копіює християнську догму, але і стає новою догмою держави, раціоналізацією інтересів Корони, земельної аристократії, бюрократії та тих, хто їх [людей] мав би представляти» [3, с. 500].

Маркс, як відомо, називає релігію «опіумом народу». На його переконання, «релігійне убожество є в той же час вираженням дійсного убожества і протестом проти цього дійсного убожества. Релігія — це подих пригніченої істоти, серце безсердечного світу, подібно до того, як вона — дух бездушних порядків. Релігія є опіумом народу» [10, с. 414]. Таким чином, Карл Маркс підкреслює складну діалектику релігійного: вона одночасно легітимує існуючий порядок, є його породженням, але водночас є і його «опіумом» — тобто тим, що допомагає і приховати, і пережити існуючий порядок. Можна навіть сказати, що релігія допомагає пережити щось через забуття.

Таким чином, Карл Маркс вказує на дуже важливу функцію ідеології: вона виникає не на порожньому місці, як виникає і потреба в опіумі. Ідеологія функціональна, а отже, вона твориться лише тоді, коли в ній є потреба. Жорстокість та убожество існуючого порядку зумовлюють психологічну необхідність людини шукати забуття, викривлення, спотворення реальності для того, щоб мати змогу існувати в ній. Релігія та ідеологія — це також протест проти убожества світу, який зазвичай виявляється у трансцендентній мрії про краще майбутнє в цьому чи потойбічному світі. Згодом ми побачимо, як Карл Мангайм відділяє такий «протест» від ідеології і називає його утопією.

Оскільки саме суспільство породжує ідеологію, то недостатньо було б вимагати від людей просто відмовитися від останньої. Лише подолавши причини, що породжують ілюзії, ми можемо подолати самі ілюзії, а отже, справа в тому, щоб змінити суспільство. «Вимога відмови від ілюзій щодо власного становища є вимогою відмови від такого становища, яке потребує цих ілюзій», — каже філософ [10, с. 415]. Як у свою чергу афористично зазначив Сіріл Сміт: «Релігія була «серцем безсердечного світу», а отже, мета полягала в тому, щоб створити світ, який мав би серце» [6].

Для німецького філософа критика релігії та ідеології не є самоцінною. Вона слугує лише тому, щоб «людина мислила, діяла, будувала» як «людина, що стала розумною та звільнилася від ілюзій». Адже «критика скинула з ланцюгів квіти, що їх прикрашали — не для того, щоб людство продовжувало носити ці ланцюги... полишені всякої радості і всякої

насолоти, а для того, щоб воно скинуло ланцюги та простягнуло руку за живою квіткою» [10, с. 415].

Іншими словами, в постулатах Карла Маркса критика релігії, політики та права має стати зброєю, що знищить існуючий лад. Але така мета передбачає, що критика і є «матеріальною силою», а не лише надбудовою. Ідеї, концепції та теорії можуть змінювати світ, каже нам Маркс, і таким чином заперечує вульгарні інтерпретації марксизму як економічного детермінізму. І хоча «зброя критики не може, звичайно, замінити критики зброєю... але і теорія стає матеріальною силою, як тільки вона оволодіє масами» [10, с. 422].

Важливо зазначити, що Карл Маркс у праці «До критики гегелівської філософії права» не говорить прямо про ідеологію. Дослідник постулює швидше «критику» уявлень, ідей та концепцій. Утім, уже в названій праці починає формуватися концепція ідеології філософа, що спирається спершу на Л. Фейєрбаха та його критику релігії. Таким чином, критика ідеологічного в тексті «До критики гегелівської філософії права» Карла Маркса протиставляється «дійсності». Дійсність же є дійсністю тієї аналізованої німецьким дослідником держави, в якій живе людина — держави з тортурами, цензурою та ін. Релігії ж протиставляється людина, навколо якої все має «обертатися». Але яка людина? З однієї сторони, Карл Маркс говорить про обумовленість людини суспільством (і це важлива сторона його тексту), але з іншого — його людина абстрактна. Така абстракція в роботі Карла Маркса «Німецька ідеологія» пізніше буде названа ідеологічною.

Поль Рікер стверджує, що «Марксове спрямування досі знаходиться в тіні німецького ідеалізму, який вважає людську суб'єктність і автономію вершиною всесвіту» та називає таку позицію «ідеалістичним атеїзмом» [14, с. 33]. Втім, ми вважаємо, що це скоріше питання інтерпретації. Антропологічність Карла Маркса зовсім не засвідчує його ідеалізму. Людина у філософа аналізується як кінцева мета пізнання, що не скасовує її обумовленості суспільними процесами. Проблема, швидше, в тому, що Карлу Марксу ще доволі складно відповісти на запитання, які ж саме процеси та як саме зумовлюють людську поведінку. Чітка концепція про базис та надбудову з'явиться пізніше. Як знову ж такиточно зазначає Поль Рікер: «У своїй політичній філософії Маркс повстає на спекулятивну філософію права, в межах якої ми переходимо від ідеї держави до її компонентів. Для Маркса це й стане моделлю іде-

ологічного мислення, рухом від ідеї до реальності, а не від реальності до ідеї» [14, с. 34].

Праця Карла Маркса «Німецька ідеологія» відповідно символізує собою розрив німецького філософа з філософією Л. Фейєрбаха та лівими гегеліанцями. Вона була написана разом з Фрідріхом Енгельсом, хоча про це часто і забувають. Втім, на думку сучасного соціолога Ренделла Коллінза такий стан справ не є справедливим. На думку останнього, саме Фрідріх Енгельс допоміг Карлу Марксу вийти за рамки філософії младогегеліанців. »З точки зору соціології, вирішальною подією в житті Маркса була, безсумнівно, його дружба з Енгельсом. Ми зможемо це зрозуміти, якщо порівняємо ті роботи, які вони написали окремо, з тим, що вони написали у співавторстві. До зустрічі з Енгельсом Маркс був лівим гегельянцем, в гшалузі філософії схильним до матеріалізму і соціалізму, але позбавленим реального розуміння економічного і соціального світу. Після того, як Енгельс ввів його в суть економічної соціології, вони написали серію спільних робіт. Деякі з них — «Святе сімейство», «Німецька ідеологія», «Комуністичний маніфест» — містять в собі неабияку кількість висловлювань Маркса проти младогегельянців та інших опонентів зліва. Але такого роду сторінки не особливо актуальні для сьогодення, в той час як довговічні і відомі ідеї висловлюються там, де Маркс і Енгельс пояснюють свою соціологію в загальних термінах» [8].

«Німецьку ідеологію», як відомо, часто визначають як вирішальну роботу для Карла Маркса. Поль Рікер у цьому контексті говорить про те, що цей твір є першим власне «марксистським текстом», а не «домарксистським», «фейєрбахівським», якими були його ранні роботи. «Німецька ідеологія» — це якщо не основа, то принаймні зародок усіх подальших власне марксистських праць», — каже французький філософ [14, с. 89]. Утім, відзначимо, що (слідом за Луї Альтюссером) ми в повній мірі не можемо назвати цей текст власне «марксистським». Його слід віднести, швидше, до перехідного етапу, на якому робиться спроба відійти від понять та оптики, «стихії» (Л. Альтюссер) Л. Фейєрбаха і почати говорити своєю дослідницькою мовою. Так, в цій роботі з'являються поняття «спосіб виробництва», «продуктивні сили», «виробничі відносини», а саме — «поняття, що складають специфічно марксистський словник» [14, с. 90]. Таким чином, у «Німецькій ідеології» з'являється ідея «базису», який стає основою для виникнення ідеології, що віднині належить до «надбудови». Базис стає інфраструктурою, а ідеологія належить, отже, до суперструктури капіталістичного суспільства.

Як вказує Пол Хьорст (Paul Hirst), для Карла Маркса з Фрідріхом Енгельсом у той час була особливо важливою дискусія з «ідеалізмом». Філіп Кейн відповідно вважає, що «Німецьку ідеологію» слід розглядати не як роботу, в якій вперше був застосований метод пізнього Карла Маркса, а в першу чергу як реакцію на його ж погляди 1844 року [4, с. 367].

І хоча згодом Карл Маркс і скаже, що їх тогочасний матеріалізм був дещо вульгарним, а Фрідріх Енгельс зазначить, що вони з Карлом Марксом в «Німецькій ідеології» переоцінили економічні детермінації в полеміці з їх опонентами [4, с. 361], й відповідно Луї Альтюссер (дещо пізніше — І. Ш.) доведе, що ідеологія також має матеріальну силу, все ж в самому тексті «Німецької ідеології» ми спостерігаємо цікаві підходи, які можуть бути корисними сучасному дослідникові проблеми.

Так, у «Німецькій ідеології» «ідеологічне — це уявне, і воно протиставляється реальному» [14, с. 94]. Саме ідеалістичний підхід стає зразком для побудови концепції ідеології. Концепції та теорії, які виходять із того, що саме ідеї (чи уявлення) є реальною основою для історії чи соціального, визнаються ідеологічними. «Німецька ідеологія є саме марксистським твором, у тому сенсі, що вона, замість ідеалістичних уявлень та фантазій, що зосереджуються навколо свідомості, висуває на перший план матеріальну основу анонімних сутностей» [14, с. 90]. (В «Анти-Дюрінгу» Фрідріх Енгельс пише, що «всі ідеї походять із досвіду, вони — відображення дійсності, правильні або хибні», але водночас і звинувачує Євгена Дюрінга в тому, що він «переніс основу всієї дійсності з реального світу до світу ідей» та називає такий тип мислення «ідеологічним»: «Ми побачимо далі, що пан Дюрінг вимушений не один раз підсовувати природі свідомий образ дій, тобто, простіше кажучи — бога» [16, с. 31]).

Карл Маркс розвиває такий погляд, твердячи, що ідеології може протистояти тільки таке мислення, що виходить не з довільних, а реальних передумов: реальних індивідів, що знаходяться в конкретній ситуації конкретних матеріальних умов. Самі умови визначаються емпіричним шляхом, а отже, — це є реальною основою, на якій ми можемо будувати позаідеологічні судження. Під матеріальними умовами існування Карл Маркс із Фрідріхом Енгельсом мають на увазі продуктивні сили, спосіб виробництва (в подальших роботах — виробничі відносини). Продуктивні сили не існують самі по собі, а переплітаються, породжують виробничі відносини й одночасно детермінуються умовами, в яких вони існують: державою, правилами та ін. Виробничі відносини — це,

в першу чергу, система власності, правила торгівлі та інші, як правило, юридичні умови, що розвиваються разом із засобами виробництва. 96

Численні повернення до аргументації ідеологічності в контексті реальності, матеріальних передумов суспільних відносин — основа критики німецької ідеології: «Всупереч німецькій філософії, що спускається з неба на землю, ми піднімаємося з землі на небо, тобто ми виходимо не з того, що люди говорять, уявляють собі,.. а з реальних людей... З їх дійсного життєвого процесу ми виводимо також і розвиток ідеологічних відображень та відголосів цього життєвого процесу. Навіть туманні утворення в мозку людей, і ті є необхідними продуктами, свого роду випаруваннями їх матеріального життєвого процесу, котрий може бути встановлений емпірично і який пов'язаний з матеріальними передумовами» [11].

Таким чином, Карл Маркс із Фрідріхом Енгельсом у своїй роботі «Німецька ідеологія» обгрутовують позицію щодо того, що правові відносини зумовлені та відповідають певному рівню розвитку продуктивних сил. У той же час, Карл Маркс із Фрідріхом Енгельсом говорять про те, що характерною рисою ідеології якраз і є перевертання, коли ми вважаємо, ніби наше мислення є першопричиною, а не породженням об'єктивних процесів. У цьому доведенні вживається метафора *самега obscura*, яку ми зустрінемо також й у Томаса Куна, про концепцію якого будемо говорити нижче.

Варто окремо сказати про загальну проблему роботи, до якої ми вже зверталися. З однієї сторони Карл Маркс та Фрідріх Енгельс говорять про те, що «не свідомість визначає буття, а буття свідомість». У той же час, доволі складно заперечувати те, що вже сформована матеріальними умовами свідомість стає і сама однією з детермінант в соціальному процесі. Іншими словами, такий підхід має сенс тільки в тому випадку, якщо розглядати суспільство як діалектичний процес, під час якого детерміноване починає детермінувати: «обставини творять людину так само, як людина творить обставини», Відповідно й «форми відносин визначаються наявними продуктивними силами,.. які, в свою чергу, визначаються ними...» [11]. Це означає також і те, що суб'єкт не заперечується як такий, але переозначається і влітається в соціальний контекст. Суб'єкт стає сам собою лише будучи обумовленим, подібно до того, як свідомість засновується на несвідомому [2]. Як говорив Оскар Уайльд: «Про людську природу ми знаємо лише те, що вона змінюється» [15].

Численні інтерпретації позиції марксизму лише підтверджують актуальність підходу, бо, як вказує Філіп Кейн, не існує історичного розвитку без участі індивідів, але цей розвиток не обумовлений їх свідомим вибором. Люди роблять свою історію, але в умовах, які вони не вибирають [4, с. 363].

Слід зауважити, що у відповідь на проблему автономії надбудови, Фрідріх Енгельс вводить поняття «остаточної детермінації». Іншими словами, він говорить про різні рівні детермінації, вказуючи на те, що надбудова автономна в певних рамках, у той час як базис в макроперспективі є визначальним [14 с. 104]. Поль Рікер у цьому зв'язку вважає, що «саме комплексне поняття індивідів, що живуть у певних умовах» є «визначним відкриттям Маркса». Ми б у свою чергу, швидше, сказали: Карл Маркс був однією з важливих віх у формуванні соціологічного бачення людини як суспільно-обумовленої істоти. Слова Карла Маркса «Порожні розмови про свідомість вщухають, і їхнє місце заступає реальне знання. Коли реальність зображено, філософія як незалежна галузь знання втрачає свої засоби до існування» стосуються проблеми заміни філософії на щось, що засновується на аналізі матеріальних умов існування людини [14, с. 105]. Логічно припустити, що саме соціологія з її ідеологічним складником найбільше підходить до такої постановки питання.

Хотілося б також звернути увагу на вислів Карла Маркса про те, що думки пануючого класу є пануючими думками в кожному епоху. Карл Маркс пов'язує це з ресурсами, якими володіє пануючий клас, «засобами матеріального виробництва», а отже, і «засобами духовного виробництва». Його думку пізніше поділяє та розгортає в нових доведеннях Рендалл Коллінз [8, с. 81–84].

Найбільш загальне формулювання поняття ідеології в пізнього, «матеріалістичного» Карла Маркса ми знаходимо в таких словах: «Мої роздуми привели мене до висновку, що правові відносини, як і форми держави, не можуть бути зрозумілими ні з самих себе, ні з так званого загального розвитку людського духу, а скоріше мають основу в матеріальних умовах життя, сукупність котрих Гегель, за прикладом англійців та французів XVIII століття, назвав громадянським суспільством і анатомію громадянського суспільства слід шукати в політичній економії» [12].

Як бачимо, сам Карл Маркс визнає, що його розуміння не є відірваним від загального розвитку думки. Справді, часто Карлу Марксу припису-

ють відкриття багатьох конкретних ідей, хоча насправді його побудови мають узагальнюючий, широкий та різноаспектний фундамент. На це не втомлювалися вказувати й самі марксистки, як от М. Плеханов та Фрідріх Енгельс. Так, Фрідріх Енгельс відзначає три джерела, з яких черпав думки, ідеї та натхнення його друг Карл Маркс: французький соціалізм, англійську політекономію та німецьку класичну філософію в особі Георга Фрідріха Гегеля [17].

У цьому зв'язку досліднику важливо звернути увагу на достатньо розлогий виклад марксистської позиції: «В суспільному виробництві свого життя люди вступають в певні, необхідні, такі, що не залежать від їх волі, відносини — відносини виробництва, які відповідають певному рівню розвитку їх матеріальних виробничих сил. Сукупність цих виробничих відносин складає економічну структуру суспільства, реальний базис, на якому піднімається юридична та політична надбудова і якому відповідають певні форми суспільної свідомості. Спосіб виробництва матеріального життя обумовлює соціальний, політичний та духовний процеси життя взагалі. Не свідомість людей визначає їх буття, а навпаки, їх суспільне буття визначає їх свідомість». І далі класики марксизму розвивають думку про еволюцію ідеологічного компонента суспільної свідомості: «На відомому етапі свого розвитку матеріальні виробничі сили суспільства вступають у протиріччя з існуючими виробничими відносинами, або — що є лише юридичним виразом останніх — з відносинами власності, в середині яких вони досі розвивалися. З форм розвитку виробничих сил ці відносини перевтілюються в їх кайдани. Тоді настає епоха соціальної революції... необхідно завжди відрізняти матеріальний... переворот в економічних умовах виробництва від юридичних, політичних, релігійних, художніх чи філософських, коротше — від ідеологічних форм, в яких люди усвідомлюють цей конфлікт та борються за його вирішення». Відповідно, «як про одну людину не можна судити, засновуючись на тому, що вона сама про себе думає, так само й не можна судити про епоху перевороту за її свідомістю. Навпаки, цю свідомість слід пояснити за протиріччями матеріального життя, з існуючого конфлікту між суспільними виробничими силами та виробничими відносинами» [12].

Таким чином, марксистська концепція ідеології структурується й остаточно оформлюється як об'єктивований погляд на суспільну людину, соціум, реальну дійсність й ідеологічні форми, в яких індивідуум реалізує своє ставлення до суспільства.

Список використаних джерел:

1. Avineri Sh. The Hegelian Origins of Marx's Political Thought / Shlomo Avineri // The Review of Metaphysics. — 1967. — Vol. 21. — No. 1. — P. 33–56.
2. Collins R. Sociological insight: an introduction to non-obvious sociology / R. Collins. — 2nd edition. — New York: Oxford University Press, 1992.
3. Joseph O'Malley. Karl Marx's «Critique of Hegel's Philosophy of Right» / Joseph O'Malley // Review by: James Robinson Science & Society. — 1972. — Vol. 36. — No. 4 (Winter, 1972). — P. 499–501.
4. Kain Philip J. Marx's Theory of Ideas / Philip J. Kain // History and Theory. — 1981. — Vol. 20. — No. 4, Beiheft 20: Studies in Marxist Historical Theory (Dec., 1981). — P. 357–378.
5. Kennedy E. «Ideology» from Destutt De Tracy to Marx / Emmet Kennedy // Journal of the History of Ideas. — 1979. — Vol. 40. — No. 3. — P. 353–368.
6. Smith C. Marx's Critique of Hegel [Ел. пєцурє]/Cyril Smith. — Режим доступу: <http://www.marxists.org/reference/archive/smith-cyril/works/articles/smith5.htm>
7. Дюркгайм Е. Первісні форми релігійного життя: Тотемна система в Австралії / Е. Дюркгайм. — К.: Юніверс, 2002. — 424 с.
8. Коллинз Р. Четыре социологических традиции / Рэндалл Коллинз; Перевод Вадима Россмана. — М.: Издательский дом «Территория будущего», 2009. (Серия «Университетская библиотека Александра Погорельского»). — 320 с.
9. Мангейм К. Диагноз нашего времени / К. Мангейм. — М.: Юрист, 1994. — 700 с.
10. Маркс К. К критике гегелевской философии права / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения — 2-е изд. — М., 1955. — С. 414–429.
11. Маркс К. Сочинения / Маркс К., Энгельс Ф. — 2-е изд. — Т. 3. — С. 25.
12. Маркс К. Предисловие к критике политической экономии / К. Маркс // Сочинения / Маркс К., Энгельс Ф. — 2-е изд. — Т. 13.
13. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН; Нац. обществ.-науч. Фонд; Предс. научно-ред. совета

- В. С. Степин. — М.: Мысль, 2010.- 744 с. / 634, [2]с. / 692, [2] с. / 736 с.
14. Рікер П. Идеология і утопія / П. Рікер. — К.: Дух і Літера, 2005. — 384 с.
 15. Уайльд О. Душа человека при социализме [Эл. ресурс] / Оскар Уайльд. — Режим доступа: <http://www.proza.ru/2008/01/08/25>
 16. Энгельс Ф. Анти — Дюринг / Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. — 2-е изд. — Т. 20. — С. 5–238.
 17. Энгельс Ф. Развитие социализма от утопии к науке [Эл. ресурс] / Фридрих Энгельс. — Режим доступа: <http://www.esperanto.mv.ru/Marksismo/Razsoc/index.html>

Стаття надійшла до редакції 23.08.2013 р.

Шматко И. В. Эволюция марксистской концепции идеологии: от идеи к реальности

Статья посвящена развитию концепции идеологии в научных трудах Карла Маркса и Фридриха Энгельса. В дискурсе современной политологии проанализированы теоретические постулаты исследователей в аргументации идеологии — от раннего творчества (доминанта идей) до позднего марксизма (доминанта объективной реальности). Ключевые слова: *идеология, идея, марксистская критика, общественное сознание, идеологические формы, производственные отношения, производительные силы.*

Shmatko I. V. Evolution of Marks' conception of ideology: from idea to reality

The article is devoted to the of conception's of ideology development in the scientific works of Karl Marx and Fridrich Engels. In the discourse of modern politology the theoretical postulates of researchers are analysed in the argumentation of ideology — from early works (dominant of ideas) to late marxism (dominant of objective reality).

Keywords: *ideology, idea, marxist criticism, public consciosness, ideological forms, productive relations, productive forces.*